

บทวิเคราะห์

ความรักเหมือนโรคา

“ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีทุกข์”

“ความรักทำให้คนตาบอด”

คำกล่าวทำนองนี้เป็นคำเตือนที่เราได้ยินกันอยู่บ่อยๆ ประหนึ่งเป็นการชี้ให้เห็นโทษของความรัก อันที่จริง ทุกสิ่งมีทั้งคุณและโทษ ความรักก็มีคุณประโยชน์ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจเข้มแข็งมีความสุข โดยเฉพาะเมื่อรักสมหวัง แต่ก็มีโทษมากเช่นกัน เมื่อเราปล่อยให้ความรักกลายเป็นความหลงจนขาดการพิจารณาไตร่ตรอง ดังมีคำสอนเรื่องโทษของความรักไว้ในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าดังนี้

ความรักเหมือนโรคา

บันดาลตาให้มีมืดมน

ไม่เย็นและไม่ยล

อุปสรรคใดได

ความรักเหมือนโคถึก

กำลังศึกผิขังไว้

ก็ไลดจากคอกไป

บ ยอมอยู่ ณ ที่ขัง

ถึงหากจะผูกไว้

ก็ดึงไปด้วยกำลัง

ยิ่งห้ามก็ยิ่งคลั่ง

บ หวนคิดถึงเจ็บกาย

คำประพันธ์ข้างต้นนี้อยู่ในพระราชนิพนธ์บทละครพูดคำฉันท์เรื่อง มัทนะพาธา เป็นคำเตือนของฤๅษีกาละทรรคินที่มีต่อพระเอกคือชยเสน และนางเอกคือมัทนา พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ น่าจะมีจุดประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นโทษของความรัก ดังจะเห็นได้จากความหมายของชื่อเรื่อง มัทนะพาธา ซึ่งแปลว่า ความเจ็บปวดและความเดือดร้อนเพราะความรัก

บทละครพูดคำฉันท์เพียงเรื่องเดียว

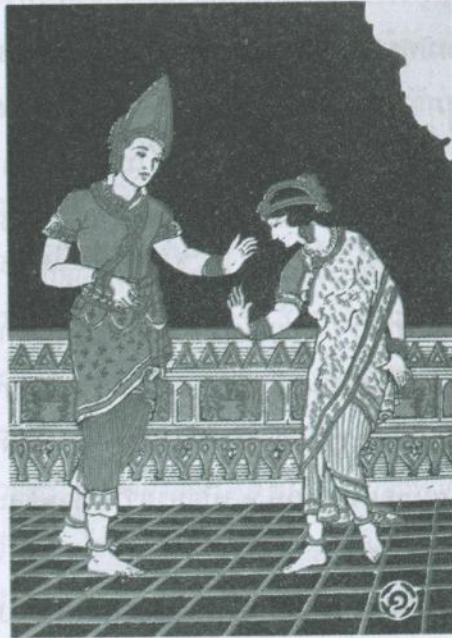
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดละครพูดตามแบบตะวันตกมาก ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดไว้หลายเรื่อง แต่ส่วนใหญ่เป็นร้อยแก้ว ที่เป็นร้อยกรองก็เป็นบทละครพูดคำกลอน มีเพียงเรื่องเดียวที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นบทละครพูดคำฉันท์ คือเรื่อง มัทนะพาธา หรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ

มัทนะพาธาเป็นบทละครพูดคำฉันท์ ๕ องก์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เริ่มทรงพระราชนิพนธ์เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๖๖ ขณะทรงพระประชวร และประทับอยู่ ณ พระราชวังพญาไท ต่อจากนั้นเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประทับแรมตามที่ต่างๆ ก็ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องมัทนะพาธาไปด้วย จนจบสมบูรณ์เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๔๖๖ นับได้ว่าใช้เวลาทรงพระราชนิพนธ์เพียง ๑ เดือน ๑๗ วันเท่านั้น

ต่อมาในเดือนมกราคม ๒๔๖๗ ได้ทรงแปลบทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธาเป็นร้อยแก้วภาษาอังกฤษพร้อมด้วยอภิธานศัพท์ เมื่อทรงแปลเสร็จในเดือนพฤษภาคม ๒๔๖๘ ก็ได้พระราชทานแก่พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เพื่อให้พิจารณาทูลเกล้าฯ ถวายความเห็น พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรกราบบังคมทูลว่า ทรงเชี่ยวชาญภาษาอังกฤษมาก น่าจะทรงพระราชนิพนธ์เป็นกลอนเปล่า (คำประพันธ์ที่กำหนดจำนวนคำโดยไม่บังคับสัมผัส แต่เน้นจังหวะของเสียง) ตามแบบบทละครพูดของเชกสเปียร์ จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์แปลใหม่เป็นร้อยกรองตามคำกราบบังคมทูล แต่ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ถึงกลางองก์ที่ ๔ ก็ทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคตเสียก่อน

มัทนะพาธาเป็นบทละครพูดที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคิดเรื่องขึ้นเอง มิได้นำเนื้อเรื่องหรือตัดตอนมาจากเรื่องใดๆ เมื่อจะเริ่มทรงพระราชนิพนธ์ ได้ทรงพยายามหาคำบาลีสันสกฤตสำหรับชื่อดอกกุหลาบ พระสารประเสริฐ (ตรี นาเคประทีป) ค้นได้ศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า กุพชก แต่ได้ทรงพระราชวินิจฉัยว่า ถ้าจะให้เป็นชื่อนางเอก อาจต้องเปลี่ยนเสียงพยางค์หลังเป็น กุพชกา ซึ่งมีเสียงนำฟัง แต่จะไปตรงกับศัพท์ที่แปลว่า นางค่อม จึงทรงเลือกใช้คำว่า มัทนา เป็นชื่อนางเอก มัทนา มาจากศัพท์ มทน แปลว่า ความลุ่มหลงหรือความรัก เมื่อทรงพบศัพท์ “มทนพาธา” จากพจนานุกรมสันสกฤตซึ่งมีความหมายว่า “ความเจ็บหรือเดือดร้อนแห่งความรัก” ซึ่งตรงกับแก่นเรื่องของบทละครเรื่องนี้ จึงทรงใช้ชื่อว่า มัทนะพาธาหรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ

ตำนานแห่งดอกกุหลาบ

สุเทษณ์วิ่งวนมัทนาให้รัก

(มหาเสวกตรี พระยานุศาสนิจิตรกร (จันทร์ จิตรกร) ผู้วาด

จากหนังสือ งานละคร ของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม)

มัทนะพาธาเป็นเรื่องสมมุติว่าเกิดในอินเดียโบราณ เนื้อเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์บนสวรรค์ เทพบุตรสุเทษณ์หลงรักเทพธิดามัทนา แต่นางไม่ปลงใจด้วย สุเทษณ์จึงขอให้วิยาธรมายาวินใช้เวทมนตร์สะกดเรียกนางมา มัทนาเจรจาตอบสุเทษณ์อย่างคนที่ไม่รู้สีกตัวสุเทษณ์จึงไม่โปรด เมื่อขอให้มายาวินคลายมนตร์ มัทนาก็รู้สึกตัวและตอบปฏิเสธสุเทษณ์ สุเทษณ์โกรธจึงสาปให้เธอจุติไปเกิดในโลกมนุษย์ มัทนาขอไปเกิดเป็นดอกกุหลาบ สุเทษณ์กำหนดว่า ให้กุหลาบดอกนั้นกลายเป็นมนุษย์เฉพาะวันเพ็ญเพียงวันและคืนเดียว ต่อเมื่อมีความรักจึงจะพ้นสภาพจากเป็นดอกไม้ และหากเป็นทุกข์เพราะความรักก็ให้วิ่งวนต่อพระองค์ พระองค์จะช่วย

ณ กลางป่าหิมะวัน ฤๅษีกาละทรตินพบต้นกุหลาบจึงซุดไปปลูกไว้ที่อาศรม เมื่อมัทนากลายเป็นมนุษย์ก็เลี้ยงดูรักใคร่เหมือนลูก ท้าวชัยเสนกษัตริย์แห่งเมืองหัสตินาปุระเสด็จไปล่าสัตว์ ได้พบมัทนาก็เกิดความรัก มัทนาก็มีใจเสนหาต่อชัยเสนเช่นกัน ทั้งสอง

จึงสาบานรักต่อกัน และมัทนาไม่ต้องกลับไปเป็นกุหลาบอีก แต่เมื่อชัยเสนพามัทนาไปยังเมืองหัสตินาปุระของพระองค์ พระนางจันทิมาเหสีของชัยเสนหึงหวงและแค้นใจมาก นางขอให้พระบิดาซึ่งเป็นราชาแคว้นมคธยกทัพมาตีหัสตินาปุระ จันทิมาซึ่งใช้ให้นางคอมพิวเตอร์ทำกลอุบายว่า มัทนารักกับศุภางค์ทหารเอกของชัยเสน ชัยเสนหลงเชื่อจึงสั่งให้ประหารมัทนาและศุภางค์ แต่ต่อมาเมื่อชัยเสนรู้ว่ามัทนาและศุภางค์ไม่มีความผิดก็เสียใจมาก อำมาตย์เอกจึงทูลความจริงว่ายังมีได้สังหารนาง และศิษย์ของพระกาละทรศินได้พานางกลับไปอยู่ในป่าหิมะวันแล้ว ส่วนศุภางค์ก็เป็นอิสระเช่นกัน และได้ออกต่อสู้กับข้าศึกจนตายอย่างทหารหาญ ชัยเสนจึงเดินทางไปรับนางมัทนา ขณะนั้นมัทนาทูลขอให้สุเทษณ์รับนางกลับไปสวรรค์ สุเทษณ์ขอให้นางรับรักตนก่อน แต่มัทนายังคงปฏิเสธ สุเทษณ์โกรธจึงสาปให้มัทนาเป็นกุหลาบตลอดไป ชัยเสนมาถึงแต่ก็ไม่ทันการณ์ จึงได้แต่นำต้นกุหลาบกลับไปยังเมืองหัสตินาปุระ

ตอนที่เลือกมาให้เรียนนี้อยู่ในตอนที่ ๑ เมื่อมายารินทำพิธีสะกดพามัทนามาพบสุเทษณ์ไปจนจบองค์เมื่อสุเทษณ์สาปมัทนา

มัทนะพาธาเป็นเรื่องที่สมมุติว่าเป็นกำเนิดของต้นกุหลาบ มีการผูกเรื่องให้มีความขัดแย้งซึ่งเป็นปมปัญหาของเรื่อง กล่าวคือ สุเทษณ์หลงรักมัทนา แต่มัทนาไม่รับรัก สุเทษณ์จึงกริ้ว มัทนาต้องลงมาเกิดในโลกมนุษย์เป็นการชดใช้โทษ เมื่อพบรักกับชัยเสน ความรักก็ไม่ราบรื่นเพราะมีอุปสรรคคือนางจันทิมา มัทนาต้องถูกพรากไปจากชัยเสน และได้พบสุเทษณ์อีกครั้งหนึ่ง แต่มัทนาก็ยังไม่เปลี่ยนใจจากชัยเสนมารักสุเทษณ์ เรื่องจึงจบด้วยความสูญเสีย สุเทษณ์ไม่สมหวังในความรัก ชัยเสนสูญเสียคนรัก และมัทนาต้องเปลี่ยนสภาพมาเป็นเพียงดอกกุหลาบ

หนังสือที่แต่งได้โดยยาก

มัทนะพาธาเป็นหนังสือที่แต่งได้โดยยาก นอกจากจะต้องสร้างตัวละครให้มีลักษณะนิสัยเด่นชัดสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง และต้องดำเนินเรื่องให้เห็นความขัดแย้ง ตลอดจนความคลี่คลายของปัญหาต่างๆ แล้ว กวียังต้องคำนึงถึงรูปแบบของคำประพันธ์ด้วย ในเรื่องนี้ มีคำประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์ชนิดต่างๆ นอกจากฉันทลักษณ์แล้ว บางตอนใช้กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง หรือกาพย์สุรางคนางค์ และยังมีบทเจรจาร้อยแก้วในส่วน of ตัวละครที่ไม่สำคัญ การใช้คำประพันธ์หลากหลายชนิดเช่นนี้ นอกจากสอดคล้องกับบทบาทของตัวละครและเนื้อเรื่องแล้ว

ยังทำให้มีลีลาภาษาที่หลากหลาย อ่านได้โดยไม่รู้สึกเบื่อ ตอนใดที่ต้องการดำเนินเรื่องรวดเร็วก็ใช้ร้อยแก้ว ตอนใดที่ต้องการจังหวะเสียงและความคล้องจองก็ใช้กาพย์ และตอนใดที่เน้นอารมณ์มากก็มักใช้ฉันท์ ตัวอย่างในตอนที่สุพรรณตัดพ้อและมัทนาเจรจาตอบใช้วสันตดิถีแสดงจังหวะรวดเร็วของถ้อยคำเสริมให้การโต้ตอบกันนั้นมีลีลาลื่นไหวและทันกัน

สุพรรณ	รักจริงมิจริงทุกไฉน	อรไท่บ่แจ้งการ?
มัทนา	รักจริงมิจริงก็สุระชาย	ชยะโปรดสถานใด?
สุพรรณ	พี่รักและหวังวธูจะรัก	และบ่ทอตอบทั้งไป
มัทนา	พระรักสมัครณพระหทัย	ฤจะทอตอบจะทิ้งเสีย?
สุพรรณ	ความรักละเหี่ยอุระระทด	เพราะมีอาจจะคลอเคลีย
มัทนา	ความรักระทดอุระละเหี่ย	ฤจะหายเพราะเคลียคลอ
สุพรรณ	ไอ้ไก่อกระไรนะมะทะนา	บ่มีตอบพะจีพื่อ?
มัทนา	ไอ้ไก่อกระไรอะมระง้อ	มะทะนามีพอดี้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องมัทนะพาธาด้วยพระปรีชาญาณ ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงศึกษาค้นคว้า ทรงสดับตรับฟัง และทรงวินิจฉัยจนต้องแท่งก่อนที่จะทรงสร้างสรรค์เป็นงานศิลปะ ตัวอย่างเช่น พระราชวินิจฉัยเรื่องชื่อนางเอกตั้งที่กล่าวข้างต้น นอกจากนั้น ยังทรงนำข้อความรู้ที่ทรงค้นคว้ามาได้นั้นมาปรับเข้ากับเรื่องได้อย่างลงตัว ตัวอย่างเช่น คำอธิบายคุณสมบัติของดอกกุหลาบเมื่อมายาวินทูลแนะนำสุพรรณว่ามีไม้ดอกชนิดหนึ่งที่น่าจะกำหนดให้เป็นกำเนิดของมัทนาในโลกมนุษย์

ไม้เรียกผะกาทุก-	ชะกะสีอรุณแสง
ปานแก้มแฉล้มแดง	ดรุณีเณยามอาย
ดอกใหญ่และเกสร	สุคนธะมากมาย
อยู่ทนบวางวาย	มธุรสขจรไกล
อีกทั้งสะพรั่งหนาม	ดูจะเข้มประดับไว้
ฝิ่งเขียวลิบลิ้นไขว่	บ่มีใครจะห่างเหิน

อันกุพชะกาหอม	บริโภคอร้อยเพลิน
รสหวานสีหวานเชิญ	นรลิมเพราะเลิศรส
กินแล้วระงับตรี	พิระโทชะหายหมด
คือลมและดีลัด	ทุชะเสมหะเสื่อมสรรพ
อีกทั้งเจริญกา-	มะคุณาภิรมย์หนัก
เย็นในอรุพลัน	และระงับพยาธิ

เป็นการอธิบายข้อความรู้ที่ทำให้ผู้อ่านรู้จักประโยชน์ของกุหลาบได้อย่างดี นับได้ว่าบทละครเรื่องมัทนะพาธาเป็นพระราชนิพนธ์เรื่องเอกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมดังที่วรรณคดีสโมสรประกาศยกย่องให้เป็นหนังสือที่แต่งดี ใช้คำฉันทเป็นบทละครพูดซึ่งแปลกและแต่งได้ยาก เป็นเรื่องที่มีตัวละครและฉากสอดคล้องกับวัฒนธรรมการตะโปรสานและเข้ากับเนื้อเรื่องได้ดี วรรณคดีสโมสรจึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายประกาศนียบัตรเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๔๖๗ มีข้อความดังนี้

กรรมการวรรณคดีสโมสรประชุมพร้อมกัน ณ หอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนคร ในคราวประชุมครั้งที่ ๓ เมื่อวันที่เสาร์ที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ ปรึกษาเห็นชอบพร้อมกันว่า หนังสือบทละครพูดคำฉันท เรื่อง มัทนะพาธาหรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ และพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นหนังสือแต่งดี เพราะทรงพระราชดำริใช้คำฉันทเป็นบทละครพูด อันเป็นของแปลกในกระบวนวรรณคดีและแต่งได้โดยยาก ยังไม่เคยมีกวีคนใดได้พยายามแต่งมาแต่ก่อน อีกประการหนึ่ง ในทางภาษาซึ่งทรงปรุงชื่อตัวละครและภูมิประเทศถูกต้องตามยุคแห่งการตวรรษอันจำนงให้เป็นตัวเรื่องนับว่ารูปเรื่องปรุงดี จะแต่งได้แต่ด้วยพระปรีชาญาณและสุตาญาณอันกว้างขวางสมควรจะยกย่องตามพระราชบัญญัติแห่งวรรณคดีสโมสร จึงพร้อมกันทำประกาศนียบัตรฉบับนี้ ลงนามกรรมการและประทับพระราชลัญจกรพระคเณศสำหรับวรรณคดีสโมสรเป็นสำคัญ ทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อ ณ วันอาทิตย์ที่ ๑๑ พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๗

บทละครพูดคำฉันท์ เรื่อง มัทนะพาธา^๑

องค์ที่ ๑

(มายาวินประนมมือและนั่งบริกรรม, พิณพาทย์ทำเพลงตระสันนิบาต. ทุกๆ คน ตั้งตาคอยมองดู พอถึงรั้วท้ายตระ มัทนาเดินออกมา, ตาจ้องเป็งไม่แลดูใคร และ กิริยาอาการเป็นอย่างคนที่ยังหลับอยู่, และพูดหรือแสดงกิริยาอย่างคนที่ฝัน. สุขเทษณ์ ลุกจากบัลลังก์ลงมาต้อนรับด้วยความยินดี, แต่ครั้นเห็นมัทนาจ้งงอยู่ ไม่ยิ้มแย้มก็ ชะงัก, แล้วหันไปพูดกับมายาวิน.)

[สุรางคณา, ๒๘.]

สุขเทษณ์

นางมาแล้วไซ้ แต่ว่าฉันใด จึงไม่พูดจา

มายาวิน

นางยังงงวย ด้วยฤทธิ์มนตรา, แต่ว่าดูข้า จะแก้บัดนี้.

(พูดสั่งมัทนา)

[อินทะวิเชียร, ๑๑.]

ดูก่อนสุชาติตา

มะทะนาวิไลศรี

ยามองค์สุขเทษณ์มี

วรพจน์ประการใด,

นางจงทำนูลตอบ

มะธูรสรตรัสไซ้ ;

เข้าใจมิเข้าใจ

ฤก็ตอบพะจีพลัน.

มัทนา

เข้าใจละเจ้าข้า,

ผิวะองค์สุขเทษณ์นั้น

ตรัสมาดิฉันพลัน

จะเฉลยพระวาที่.

[วสันตะติลก, ๑๔.]

สุขเทษณ์

อ้าใจมิวิไลยะสุปริยา

มะทะนาสุรางค์ศรี,

พี่รักและกอบอภิระดี

บมิเว้นสิเนห์หนัก ;

บอกหน่อยเถิดว่าตระฐณีเจ้า

ก็จะยอมสมัครรัก.

มัทนา

ดูข้าสมัครฤมิสมัคร

ก็มีขัดจะคล้อยตาม.

^๑ อักษรวิธีของวรรณคดีเรื่องนี้คงตามต้นฉบับเดิม

สุเทพณ์	จริงๆนะเจ้าสมะทะนา	วจะเจ้าแถลงความ?
มัทนา	ข้าขอแถลงวจะนะตาม	สุระเทวะโปรดปราน.
สุเทพณ์	รักจริงมิจริงก็ไฉน	อรไทบ่แถงการ?
มัทนา	รักจริงมิจริงก็สุระชาญ	ชยะโปรดสถานใด?
สุเทพณ์	พี่รักและหวังวจะรัก	และบทอดบทิ้งไป.
มัทนา	พระรักสมัครณพระหทัย	ฤจะทอดจะทิ้งเสีย?
สุเทพณ์	ความรักละเหี่ยอุระระทอด	เพราะมีออาจจะคลอเคลีย.
มัทนา	ความรักระทอดอุระละเหี่ย	ฤจะหายเพราะเคลียคลอ?
สุเทพณ์	ไอ้ไอ้กระไรนะมะทะนา	บมิตอบพะจีพอ?
มัทนา	ไอ้ไอ้กระไรอะมระง้อ	มะทะนามิพอดี!
สุเทพณ์	เสียแรงสุเทพณ์นะประติพัทธ์	มะทะนาบเปรมปรีดี.
มัทนา	แม้ข้าบเปรมปรียะณะนี้	มิจะโปรดก็เสียแรง.
สุเทพณ์	ไอ้รูปวิไลยะศุภะเลิศ	บมิควรจจะใจแถง
มัทนา	ไอ้รูปวิไลยะมละแแรง	ละก็จ่าจะแถงใจ.

(สุเทพณ์จ้องดูนาง, แต่นางยังคงตาลอยไม่จับตาดูอยู่, สุเทพณ์ออกถนน, จึงลองพูดไปอีก.)

สุเทพณ์	หากพี่จะกอดวรุและจุม-	พิตะเจ้าจะว่าไร?
มัทนา	ข้าบาทจะขัดฤก็มีได้	มิพระองค์จะทรงบอง.
สุเทพณ์	ว่าแต่จะเต็มฤติฤหาก	ตนุกอดและจุน้อง?
มัทนา	เต็มใจมิเต็มตนุกก็ตอง	ปฏิบัติระเบียบตี.

(สุเทพณ์ไม่พอใจในคำตอบของนาง, จึงหันไปพูดกับมายาวิน)

[สุรางคณา, ๒๘.]

สุเทพณ์ แนะนำยาวิน เหตุใดยุพิน จึงเป็นเช่นนี้?

ดูราวมะเมอ เปลอเปลอฤดี ประดุงไม่มี ชีวิตจิตใจ,

คราใดเราถาม หล่อนก็ย่อนความ เหมือนเช่นถามไป,

ดังนั้นจะยวน ชวนเซยฉันใด ก็เปรียบเหมือนไป พูดกับหุ่นยนต์.

มายาวิน

และ เหวะ, ที่นาง อากการเป็นอย่าง นี้เพราะฤทธิมนตร์;
โยคะอันขลัง บังคับได้จน ให้ตอบยุบล ได้ตามต้องการ
แต่จะบังคับ ใครใครให้กลับ มโนวิญญาณ,
ให้ชอบให้ชัง ยืนยังอยู่นาน ย่อมจะเป็นการ สุตพันธุ์สย
หากว่าพระองค์ มีพระประสงค์ อยู่เพียงจะให้
นงคราญฉลอง รองพระบาทไชรี ข้าอาจผูกใจ ไว้ด้วยมนตรา.
มิให้หนึ่งรตน์ ดื้อดิ่งซึ่งขัด ซึ่งพระอัชฌา,
บังคับให้ยอม ประนอมเป็นข้า บาทบริจา ริกาเทวัญ.

สุเทษณ์

อ๊ะ! เราไม่ขอ ได้นางละหนอ โดยวิธีนั้น!
เสียแรงเรารัก สมควรใจครัน อยากให้นางนั้น สมควรรักตอบ.
ผูกจิตด้วยมนตร์ แล้วตามใจตน ฝ่ายเดียวมิชอบ,
เราไฝโลบโมม ประโลมใจไปลอบ ให้นางนึกรชอบ นึกรักจริงใจ.
ฉะนั้นท่านครู คลายเวทมนตร์ดู อย่าชำระไร,
หากเราโชคดี ครั้งนี้คงได้ สิทธิสมดังใจ; รีบคลายมนตรา.

มายาวิน

เออ! เหวะ.

(มายาวินประนมมือแล้วร่ายมนตร์ต่อไปนี้)

[วิชชุมาลา, ๘.]

มายาวิน

อันเวทอาถรรพณ์	ที่พันผูกจิต
แห่งนางมิ่งมิตร	อยู่บัดนี้หนา,
จงเคลื่อนคลายฤทธิ์	จากจิตกัญญา
คลายคลายอย่าช้า	สวัสดีสวาหาย!

(พิณพาทย์ทำเพลงร่ำ มายาวินยกมือไหว้ แล้วเสกเป่าไปทางมัทนา. ฝ่ายมัทนา
ค่อยๆ รู้สึกตัว, เขามือลูบตาเหมือนคนตื่นนอน, และพอจบร่ำก็พอได้สติบริบูรณ์. บัดนี้
นางเหลียวแลไปเห็นสุเทษณ์ก็ตกใจ, ตั้งท่าเหมือนจะหนีไป, แต่สุเทษณ์ขวางทางไว้)

[ฉบบง, ๑๖.]

สุเทษณ์ อ้ามัทนาโฉมฉาย เฉ็ดช่วงดั่งสาย วิชชุประโชติอัมพร
ไไหนไไหนก็เจ้าสายสมร มาแล้วจะร้อน จะรณและรีบไปไไหน?

มัทนา เทาะ, อันข้านี้ไซร์ มานี้อย่างไร บทราบสำนึกสักนิด;
จำได้ว่าข้าสติด ในสวนมาลิต และลมรำเพยเซยใจ,

แต่อยู่ดีดีทันใด บังเกิดร้อนใน อูระประหนึ่งไฟผลาญ,
ร้อนจนสุดที่ทนทาน แรงแไฟในราน ก็ล้มลงสิ้นสมฤดี.

ฉันใดมาได้แห่งนี้? หรือว่าได้มี ผู้ใดไปอุ้มข้ามา?

ขอพระองค์จงเมตตา และงดโทษข้า ผู้บุกรุกถึงลานใน.

สุเทษณ์ อ้าอรเอกองค์อุไร พี่จะบอกให้ เจ้าทราบคดีดังจินต์;
พี่เองใช้มายาวิน ให้เชิญยุพิน มาที่นี้ด้วยอาถรรพณ์

มัทนา เหตุใดพระองค์ทรงธรรม จึงทำเช่นนั้น ให้ข้าพระบาทต้องอาย
แก่หมู่ชาวฟ้าทั้งหลาย? ไ้อพระภายสาย พระองค์จงทรงปรานี.

(มัทนาร้องให้. พิณพาทย์ทำเพลงโอด. สุเทษณ์เปลอบ.)

[อินทวงส์, ๑๒.]

สุเทษณ์ อ้ายอดสินเหา มะทะนาวิสุทริศรี,

อย่าทรงพระโศกี วรพัคตร์จะหม่นจะหมอง.

พี่นี่นะรักเจ้า และจะเฝ้าประคืบประคอง

คู่ซิดสนิทน้อง บมิให้ระคางระคาย.

พี่รักวะฐนวล บมิควระอาละอาย,

อันนารักบชาย ฤก็ควระร่วมจะรัก.

รูปเจ้าวิไลราว สุระแสวงประจิตประจักษ์,

มิควระร้างรัก เพราะพะฐุพิถิพิถัน;

ธาตาสสร้างองค์ อรเพราพิสุทริสรรพ

ไว้เพื่อจะผูกพัน- ฐนะจิตตะจงฤดี.

อันพี่สิบุญแล้ว ก็เผอิญประสบสุรี

ให้ถูกประดุจสุระประสงค์,
หม่อมฉันก็โอนติริธนา- มิเวททรงพระไกรธา,
ทะเลคุณและกราบกราน.

[อินทวงศ์, ๑๒.]

สุเทษณ์ ที่หล่อนมิยินยอม มนะรักสมัครสมาน,
มีคู่สมรมา นอภิมรย์ฤเป็นไฉน?

[วสันตดิลก, ๑๔.]

มัทนา หม่อมฉันมีบุรุษผู้ ประดิพัทธระใดใด,
เป็นโสดบมีมะนะสะไฟ อภิมรย์ฤสมรส.

[อินทวงศ์, ๑๒.]

สุเทษณ์ เช่นนั้นก็เชิญฟัง ดนุกกล่าวสินะหะพจน์,
เจ้างามประเสริฐหมด ก็มีควรฤดีจะดำ.

[วสันตดิลก, ๑๔.]

มัทนา หม่อมฉันสดับมะธูระถ้อย ก็สำนึกเสนาะคำ,
แต่ต้องทำนูละจะนะข้า ดูจะได้ทำนูลมา.

[อินทวงศ์, ๑๒.]

สุเทษณ์ นี่เจ้ามิยอมรับ รสะรักจะนั้นฤจำ?
ตัวฉันจะเลวสา- หะสะด้วยประการไฉน?

[วสันตดิลก, ๑๔.]

มัทนา อ้าองค์พระผู้สุระวิศิษฎ์, พระจะผิดสะถานใด?
หม่อมฉันสิทราผมเพราะปมิได้ อนุวัตน์พระบ้นทูล.

[อินทวงศ์, ๑๒.]

สุเทษณ์

ยิ่งฟังพะจืตรี
ยิ่งขัดก็ยิ่งพูน
อ้าเจ้าลำเพาพัคตร์
พี่จวนจะคลั่งไคล้

ก็ระตีประมวลประมวล,
ทุชะท่อมระทมหะทัย!
สิริลักษณะนาวิไล,
สติเพื่อพะวงองค์.

[วสันตะติลก, ๑๔.]

มัทนา

ไอ้อไอละเหี้ยอูระสดับ
อ้อยอิ่งแสดงวรประสง-
อยากไคร่สนองพระวรสุน-
จนใจเพราะผิดคติสุธรรม
ขอให้พระองค์อะมะระเท-
หม่อมฉันจะขอประณตะลา

วรศัพทะท่านทรง
คะณตัวกระหม่อมฉัน;
ทรคุณอนเณกนั้น,
สุจริตประติชญา.
วะเสวยประโมทา,
สุระราชลิลาศไป.

(มัทนากราบแล้วตั้งท่าจะไป, แต่สุเทษณ์จับข้อมือไว้ด้วยกิริยาออกจะโกรธ.)

[ฉบบง, ๑๖.]

สุเทษณ์

ข้าก่อน! หล่อนจะไปไหน?

มัทนา

หม่อมฉันอยู่ไป ก็เครื่องแต่ทรงรำคาญ

สุเทษณ์

ใครหนอบอกแก่นงคราญ ว่าพี่รำคาญ?

มัทนา

หม่อมฉันสังเกตเองเห็น.

สุเทษณ์

เออ! หล่อนนี้มาล้อเล่น! อันตัวพี่เป็น คนโง่ฤาบ้าฉันใด?

มัทนา

หม่อมฉันเคารพเทพไท
ทูลอย่างจริงใจ กับมิทรงเชื่อเลย,
กลับทรงดำรัสเจลย ชวนชักชมเชย และชิตสนิทเสนาหา.
พระองค์ทรงเป็นทเวา ธิบตีปรา กฎเกียรติยศเกรียงไกร,
มีสาวสุรางค์นางใน มากมวลแล้วไซร์ ในพระพิมานมณี,

จะโปรดปรานข้าบาทนี้ สักกี่ราตรี? และเมื่อพระเมื่อข้าน้อย,
 จะมีต้องนั่งละห้อย นอนโศกเศร้าสร้อย ชะเง้อชะงักแลหรือ?
 หม่อมฉันนี้เป็นผู้ถือ สัจจาหนึ่งคือ ว่าแม้มีรักจริงใจ,
 ถึงแม้จะเป็นชายใด ขอสมพาสไซ้รั ก็จะมียอมพร้อมจิต.
 ดังนี้ขอเทพเรื่องฤทธิ์ โปรดข้าน้อยนิด, ข้าบาทขอบังคมลา.

[กมล, ๑๒.]

สุเทษณ์

(ตวาด) อุเหม!	ซิชิช่างจ้านรรจา,
มะทะนาชะเจ้าเล่ห์	ฤกระบิดกระบวนความ.
ตะละคำอุวาทา	บมิตอบณคำถาม,
คนุถามก็เจ้าไซ้รั	กะละเล่นสำนวนหวาน.
วนิดาพยายาม	จะสติบคนุชวน,
ก็และเจ้ามิเต็มจิต	ชนะหล่อนทะนงใจ.
ผิวะให้อองค์นวล	และสมัครสมรไซ้รั,
บมียอมจะร่วมรัก	วนิดานิวาสสวรรค์
ก็ตะนุจะยอมให้	มรุอื่นก็ข้าพลัน
ผิวะนางผอญุชอบ	ยะบ่อยากจะยินยล;
จะทุรนทุรายศีล-	จตุสีสู่นแดนคน,
เพราะฉะนั้นจะให้นาง	จะกำเนิดณรูปใด?
มะทะนาประสงค์ตน	ฤจะเป็นอะไรไซ้รั,
ทวิบทจะตุร์บาท	และจะสาปประดุจสรร;
วรุเลือกจะตามใจ	จะสำนึกณโทษทัณฑ์
จะสติตจะนั้นกว่า	จะประสาทพระพรให้
และผิวอนคนุพลัน	ณ ประเทศสุราลัย;
วนิดาจรัลกลับ	วรุตอบคนุมา.
ก็จะชอบสะถานใด	

[สาลินี, ๑๑.]

มัทนา

อ้าเทพศักดิ์สิทธิ์ซึ่ง
ข้าเป็นแต่เพียงข้า
หม่อมฉันนี้อากัพ
จึงไม่ได้รองศรี
อันทรงเมตตาควร
คุณท่านที่มากแสน
อันโปรดให้เลือกตาม
ขอเป็นซึ่งมาลี
สุดแต่แจ่มสรวย
ขอเพียงให้มีคัน-
ด้วยกลิ่นของข้าบาท
ใจนิตยบุชาจอม
ข้าขอแต่เพียงให้
ให้ข้าได้ทำคุณ

พระจะลงพระอาญา,
บมิมุ่งจะอวดดี.
และก็โขคบ่พึงมี,
วรบาทพระจอมแมน.
จะประจบและตอบแทน
คณนาประมวลมี.
ฤดีข้าณบัดนี้,
รุจิเรขวิไลวรรณ,
จะประสิทธิ์ประสาทพันธุ์
ธะระรีนระรวยหอม.
ก็จะได้ประณตน์อม
สุระบ่มบำเพ็ญบุญ,
มรุทรงพระการุญ.
และประโยชน์บ่ออยู่หมั่น.

[ฉบบง, ๑๖.]

สุเทพณ์

ที่เจ้าองจ้อxonั้น เราจะยอมสรร- พะสิทธิตั้งใจจินต์.
ดูราท่านมายาวิน, นางนี้ถวิล จะถือรูปเป็นมาลี.
ก็บุปผาอย่างใดมี ที่งามทั้งสี่ อีกทั้งมีกลิ่นส่งไกล?
แต่ต้องให้มีหนามไว้ ป้องกันมิให้ เหล่าเดรัจฉานผลาญยับ.

มายาวิน

เทวะ! อันไม้งามสรรพ มีลักษณะต้องกับ พระองค์ดำรัสนั้นมี
ในนันทะโนทยานศรี, องค์พระศจี ฐโปรดเป็นยอดมาลา.
เห็นมีแต่ในฟากฟ้า, ในแดนคนหา ไม่นี่มิได้แห่งไหน.

สุเทพณ์

ไม้นี้มีหนามฉันใด? ท่านจงเล่าให้ เราทราบซึ่งลักษณะแถลง.

[อินทวิเชียร, ๑๑.]

มายาวิน

ไม้เรียกผะกาทุก-

ชะกะสีอรุณแสง

ปานแก้มแฉล้มแดง

ดรุณีเณรยามอายุ;

ดอกไม้ใหญ่และเกสร

สุคนธะมากมาย,

อยู่ทันทวารวาย

มธุรสขจรไกล;

อีกทั้งสะพรั่งหนาม

ดูจะเข้มประดับไว้

ผึ่งเขียวลึบใบไขว่

บมิใคร่จะห่างเหิน.

อันกฤษปะกาหอม,

บริโภครออยเปลิน,

รสหวานลิหวนเชิญ

นวลลิ้มเพราะเลิศรส;

กินแล้วระงับตรี

พิชชะโทษหายหมด,

คือลมและดีลด

ทุษะเสมหะเสียมสรรพ;

อีกทั้งเจริญกา-

มะคุณาภิรมย์หนัก,

เย็นในอุราพลัน,

และระงับพยาธิ.

[ฉบบง, ๑๖.]

สุเทษณ์

ดีละ, จะให้มารศรี เป็นดอกไม้นี้ โฉมยงจะว่าฉันใด?

มัทนา

ไหนไหนจะเป็นดอกไม้, หม่อมฉันพอใจ เป็นดอกไม้ที่ออกนามมา.

ข้าขอแก้แค้นวันทา ที่จอมเทวา การุญให้เลือกเช่นนี้.

สุเทษณ์

ด้วยอำนาจอิทธิฤทธิ์ อันประมวลมี ณ ตัวกูผู้แรงหาญ,

กุสาปมัทนานคราญ ให้จู้ดีผ่าน ไปจากสุราลัยเลิศ,

สู่แดนมนุษย์และเกิด เป็นมาลีเลิศ อันเรียกว่ากฤษปะกะ,

ให้เป็นเช่นนั้นกว่าจะ รู้สึกอูระ ระอุเพราะรักจริงเชิญ.

ทุกเดือนเมื่อถึงวันเพ็ญ ให้นางนี้เป็น มนุษย์อยู่กำหนดมี

เพียงหนึ่งทิวาราตรี; แต่หากนางมี ความรักบุรุษเมื่อใด,

เมื่อนั้นแหละให้ทราวม้วย ครอบงำอยู่ไซ้ร์ บคีนกลับเป็นบุพผา.
 หากรักชายแล้วมีัทนา บมีสุขา ภิรมย์เพราะเว็ดร้างรัก,
 และนางเป็นทุกข์ยิ่งนัก จนเหลือที่จัก อดทนอยู่อีกต่อไป,
 เมื่อนั้นผิว่าอรัย กล่าวอนเราไซ้ร์ เราจึงจะดโทษทัณฑ์.

[จิตระปทา, ๘.]

นางมัทนา	จูดิยานาน
จงมะละฐาน	สุระแมนสวรรค,
ไปเถอะกำเนิด	ณ หิมาวัน
ตั้งดุนลัน	วจิตสาปไว้!

(พิณพาทย์ทำเพลงคูกพาทย์, สุเทศน์เพลงฤทธิ์, ฟ้ำแลบแวววาบตลอดเพลง.

พอลถึงรัท่าย มีัทนาร้องกริดและล้มลงกับพื้น)

(ปิดม่าน)

สุเทษณ์. ความรักละเอียดอูระระทอ เพราะมีอาจจะคลอเคลีย.
Love made my heart-weary, since I could not dally with thee.

มัทนา. ความรักระทออูระละเอียด ฤจะหายเพราะเคลียคลอ?
Could thy heart-weariness by dalliance allay'd be?

สุเทษณ์. โอ้ออกระไรนะมะทะนา บมิตอบพะจีพอ?
Oh! Madanā, why wilt thou not give me an answer fair?

มัทนา. โอ้ออกระไรอะมระง้อ มะทะนามิพอดี!
Oh! why art thou not fair to Madanā, great deity rare?

สุเทษณ์. เสียแรงสุเทษณ์นะประติพัทธ์ มะทะนาบเปรมปรีดี.
Hopeless Sudeshna loves sweet Madanā, untouch'd by love!

มัทนา. แม้ข้าบเปรมปรีะฉนี้ มิจะโปรดก็เสียแรง.
Untouch'd by love am I, to love me would quite hopeless prove !

สุเทษณ์. โอ้รูปวิไลยะศุภะเลิศ บมิตวรจะใจแข็ง.
So ravishing in shape, but why, Oh ! why hast such a hard heart?

มัทนา. โอ้รูปวิไลยะมละแรง ละก็จำจะแข็งใจ.
Though ravishing in shape, I'm weak, so my heart plays a hard part !

สุเทษณ์. หากพี่จะกอดวรุและจูม- พิตะเจ้าจะว่าไร?
If I embrace and kiss thee now, what wouldst thou say, my dear?

มัทนา. ข้าบาทจะขัดฤก็มีได้ มิพระองค์จะทรงปอง.
I could not say thee nay if so be thy desire, that's clear.

สุเทษณ์. ว่าแต่จะเต็มฤติฤหาก ดนุกอดและจูบน้อง?
But wouldst thou be willing, my love, to let me clasp and kiss?

มัทนา. เต็มใจมิเต็มดนุก์ต้อง ปฏิบัติระเบียบดี.
Willing or no, I must in my manners ne're be remiss.

คำอธิบายศัพท์และข้อความ

กระบิดกระบวนความ	พูดอย่างมีชั้นเชิง
คู่สมร	คู่สมร คู่รัก
จตุรบาท	จตุรบาท สัตว์สี่เท้า
ธาดา	พระพรหม
ประจิด	สร้าง
ประติชญา	คำมั่นสัญญา
ประเศรษฐะ	ประเศรษฐ ประเสริฐ
พระภายาย	เป็นคำโบราณใช้เรียกผู้เป็นใหญ่ เช่น กษัตริย์ เขียนว่า ลือสาย ก็ได้
มรุ	เทวดา
มิลิกขุ	คนป่าเถื่อน
คัลยะ	เป็นทุกข์
มาลิส	ดอกไม้
สวาทาย	เป็นคำกล่าวเมื่อจบการเสกเป่า
อภิระดี	อภิระดี นางผู้น่ารักใคร่อย่างยิ่ง
อุวาทา	คำพูดไม่ดี

ชวนคิดพินิจคุณค่า

วิเคราะห์เนื้อหา

๑. บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา พอจะอนุมานความทุกข์ของตัวละครได้ว่า ทัศนียภาพเป็นทุกข์เพราะสามีหมดรัก มัทนาเป็นทุกข์เพราะจากสามีที่รัก ส่วนชัชเสนเป็นทุกข์เพราะสูญเสียนางที่รัก นักเรียนคิดว่าในสามกรณีนั้นใครน่าจะเป็นทุกข์ที่สุด เพราะเหตุใด และจะปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องอย่างไรจึงจะไม่เกิดความทุกข์ดังกล่าว
๒. ให้นักเรียนวิเคราะห์พฤติกรรมของสุเทษณ์ที่ปรากฏในเรื่องว่า แสดงบุคลิกภาพอย่างไร พร้อมทั้งวิจารณ์ความรักของสุเทษณ์ที่มีต่อนางมัทนาว่า ให้ข้อคิดอย่างไรบ้าง แก่ผู้ที่กำลังมีความรัก
๓. อภิปรายถึงความสมเหตุสมผลในการตัดสินใจของสุเทษณ์ มัทนา และชัชเสน

พิจารณาภาษาการประพันธ์

๑. วิเคราะห์คุณค่าทางด้านความงามของภาษา เช่น การใช้โวหารภาพพจน์ การใช้คำประพันธ์เรียงร้อยคำที่สอดคล้องกับอารมณ์และความรู้สึก
๒. ถอดคำประพันธ์บทที่สุเทษณ์เปลอบนางมัทนา ตั้งแต่ “อ้ายอดสินเหา...สุชะรีนระเริงระรวย” และเขียนสารโน้มน้าวใจตามเนื้อความดังกล่าว
๓. อ่านทำนองเสนาะคำประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์ และท่องจำบทประพันธ์ตอนที่นักเรียนประทับใจ

เลือกสรรนำไปใช้

๑. อ่านบทละครพูดคำฉันท์ เรื่องมัทนะพาธาฉบับสมบูรณ์ เลือกตอนใดตอนหนึ่งนำมาแต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดอื่นๆ เช่น กาพย์ กลอน ร่าย หรือแต่งเป็นร้อยแก้ว

๒. แสดงบทบาทสมมุติโดยใช้ทั้งเนื้อความภาษาไทย และเนื้อความที่ทรงแปลเป็นภาษาต่างประเทศ

๓. อภิปรายหรือโต้แย้งที่ในญัตติ “ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีทุกข์”

๔. จัดแสดงละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธาตอนให้นักเรียนประทับใจ หรือจัดประกวดระหว่างห้องเรียนตามเกณฑ์ที่ร่วมกันกำหนด วางแผนประชาสัมพันธ์และจัดทำสูจิบัตรการแสดง

